

Сто и шестдесет години от рождението на Христо Ботев – памет и почит

Румяна Лебедова

ВЪВЕДЕНИЕ

Един от духовните празници, с които е белязана за нас 2008 г. е общонационалното честване на 160 г. от рождението на Христо Ботев – публицист, поет и революционер; идеалист, пожертвал се в името на националния идеал; герой, превърнал се в мяра за национално достойнство.

Думите и ритуалите, чрез които припомняме идеите и делото му са начин за съхранение на общностната памет. Те са израз на идеята за непрекъсваемост, защото чрез тях се възкресяват определени модели на поведение, възпроизвеждат се минали събития, жестове, фигури, подпомага се изясняването на идентичността. Повторението им при различни ситуации осигурява приемственост на ценностите и желанията, превръща ги в повод за духовно единение. Свързани с езика, символиката и ценностите на нацията те предизвикват усещане за непосредственост на преживяването – правят осезаеми идеите, актуализират ги. Героите на нацията също. Цялата енергия на ритуалите е насочена към усилено духовното и морално значимото да бъдат вградени в живота в настоящето. И ако не доминират, поне да балансират грижата за оцеляване, наложила адаптивността и прагматизма като поведенчески модел.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Има личности, които идват на този свят със знаците на своята предопределеност. Христо Ботев е измежду тях. Роден е на Рождество Христово – 25 декември 1847 г. – по нов стил – 6 януари 1848 г. – Богоявление. В народния календар тези големи църковни празници носят символиката на началото, на пречиштането и на прехода към новия кръг от духовната спирала. Те са знаци за граничност и за възраждане.

Личността на Ботев е като синтез и израз на тази символика.

Чрез делото и словото на Ботев тези празници се превръщат в знакови и за националното летоброене.

И чрез стореното, и чрез изреченото той пресича браздата, която дели монотонния ритъм на битовото живеене от копнежното пространство на историческото себеосъществяване в една революция “незабавна и отчаяна”. Рождената дата (а и името) поражда асоциация за Българския Спасител. Жизненият път на Ботев повтаря религиозния модел – аскетичен живот; лишения, понасяни със стоицизъм; жертва за всеобщото изкупление; кръстен път към Върха. Лобното му място е неговата Голгота, от която започва животът му във Вечността. Живот в народната памет. Дори способността му да провиди края си, пресъздавайки го в поетическото видение за юнашка смърт без гроб на Балкана – го представя в митична светлина.

Онова, от което извира енергията, която го превръща във връх и мяра за българския национален дух е *единството между думи и дела*. В поезията си той създава митопоетическия образ на българския свят, очертава трагичните и героичните пространства в него, изгражда митичните образи на Героите му. В живота си е един от тях, защото мярата за духовен ръст и за морал на личността се изразява най-често в готовността за ангажираност с ясни параметри.

И защото:

- Екзистенциалният му избор сочи Посоката и Смисъла на човешкия живот.
- Той създава мярата за действителен патриотизъм, във време, когато за мнозина пространството на себеосъществяването са само думите.
- Той нарушава философията на смириенето, изразена в максимата “Преклонена главичка сабя не я сече”, за да покаже, че и в робски години може да си Човек и че свободата е преди всичко състояние на духа.
- Той показва как се зрее за саможертва и смърт по пътя към идеала.
- Той изкачва своята Голгота без миг колебание.
- Той е един от българските герои, от който черпим вяра и упование. И предлагаме като образец за подражание на децата си, търсейки жизнени корени на доброто, отвъд преходните стойности на личния интерес и на битовото добруване.
- Той е един от героите, с които се легитимираме пред света, защото животът, идеите и делото му имат националнообединителен и националноидентификационен заряд.

Ботев избира съдбата си, както и тя него – щастливо съчетание от необходимост и възможност – предопределеност или свръхотдаденост е това?!

По думите на Захари Стоянов Христо Ботйов е бил човек, роден и предназначен от необяснимите стихии да бъде голям човек, да води подире си тълпите, да заповядва и да прави епохи: *...Ако той беше син на Италия, щеше да бъде ако не Гарибалди и Маццини, то поне тяхната дясна ръка. Ако беше французин, съвременник на Юлската революция или на Луи Наполеона, то първата барикада на града Париж, щеше да се нарича „Ботйова“...⁴⁹*

Ботев е един от парадоксите на историята – човекът извън мярата се превръща в нравствена мяра за поколенията.

Разказите за него са интонираны възторжено, *те са моделирани в библейски схеми* – идеализират личността му, представят го в романтична светлина – магнетичен, величав, излязъл на борба със стихии, побратим на самодивите и орлите... Такав образ са съхранили спомените на съвременниците му, такъв образ е създал и литературният разказ за историята, такъв образ създават и художниците, които повече от век и половина откриват в живота, в поезията и в личността му повод за вдъхновение. Измежду тях са художниците Георги Данчов, Борис Ангелушев, Христо Нейков, Никола Мирчев, Антон Митов, Васил Стоилов, Никола Кожухаров, Златю Бояджиев, Христо Казанджиев, Димитър Гюдженев, Никола Михайлов, Боян Петров; скулптурите Андрей Николов, Жендо Спиридонов, Васил Вичев, Йордан Кръчмаров, Иван Лазаров и др.

Неизменно е подчертавано мъжественото обаяние, което излъчва Ботев. То е в синхрон с благородството и гордостта му, с железния характер, и с гранитната му воля. Биографите (З. Стоянов, Ив. Вазов, Ст. Заимов) и съвременниците му го представят като образец на мъжка красота.

Силата на неговото излъчване се проявява във въздействието, което оказва върху околните. Той не просто вдъхновява, той окрилява. *Неговата пламенност и идеализъм му придават чертите на икона:*

Какъв ми се видя Ботев?

Чудно ми е, че в портретите, които рисуват, той е много черен. Видя ми се малко светъл, като че от челото му, от цялото му лице се излъчваше някакво

⁴⁹ Захари Стоянов – В: Ботев в спомените на съвременниците си. Събрал и изследвал Стефан Караков. Том втори. София, 1977, с. 580.

сияние, като ореол, какъвто сте виждали по иконите. Очите му пронизваха⁵⁰ - спомня си Стоян Драганов.

Присъствието му се превръща в притегателен център. Той се налага без усилия като върховен авторитет. Обаятелен като личност, Ботев е още по-обаятелен като Войвода, като човек, повел дружина идеалисти към Смъртта. Самата готовност за жертвеност го озарява и го превръща още приживе в мит. В него виждат всички виждат изключителното:

...Вниманието на дружината беше обърнато към войводата Ботев, който само в един миг се яви и застана пред нас, приличен на ангел спасител. Той беше представителен, извънредно красив и бляскав във военно генералското си облекло... Очите му изпусаха искри. Лицето му, бистро и засмяно, със засукани мустаци и с брада, с вкус престригана. Такъв бе той, който, като се яви, не само внуши, но и плени и порази. Живият му поглед озари дружината... (Никола Кючуков).

Онези, които познават поезията му, неизменно се удивляват от изключителния интензитет на чувството, което прозира в нея. Усещането е за екстаз, за неудържима поривност, особено когато изповядва мечтата си за юнашка смърт. Страстната натура на поета е в щастливо съчетание с ораторския му дар и това прави словото му магнетично въздействащо и наяве:

...представяш си го като Хала, с един размах крепости събаря, с един поглед империи разрушава... А фразата му... е вулкан, извергающ гореща лава, разтопен свинец и дъжд от гореща пепел” (Ст. Заимов).

Биографите му акцентуват върху *ораторския дар и върху поетичния талант*. Те подчертават способността на Ботев да разказва “божествено”, “красноречиво”, “убедително” и чрез “огнено и ораторско слово” да “запалва” духовете:

Когато декламира, той прави това със “свойствения нему огън”. “Сякаш че ангел говореше” – конкретизира Захари Стоянов.

Владеенето на словото е част от аурата на личността му. Именно чрез прозренията, кристализирали в поезията и публицистиката, той се *утвърждава като* Личност - синтез на идеи, емблематични за времето. В този смисъл Ботев е най-пълнокръвно изражение на епохата, на нейната бунтовна същност и революционни задачи. През Възраждането Литературата е обвързана с историческата съдба на нацията, тя пробужда и формира национално съзнание, поддържа националното самочувствие, призована е да създава и опазва авторитета на общността, да координира властващите идеи, да определя основните ценности и да възпитава в патриотизъм.

Словесното творчество на Ботев е възплъщение на тези възможности. И поетичните, и публицистичните му текстове са не просто изповед, а и проповед. В тях има неизменно силен императивен заряд, който дори и да не е изведен в призивни интонации, се долавя в подтекста. Чрез словото си Ботев създава нови ценности, тласка към промяна в мисленето и в поведенческия модел. Не чрез дидактични наставления, а чрез личен пример той цели импулсирането на духовно-психологическо преображение.

Надарен с чувствителност и енергия в повече от другите, той *изпреварва общия ход, влиза в ролята на Месия*, повежда народа си с увереност, непостижима за пресметливите и трезвомислещите. Да дава, а не да взема е негово верую. И това е смисъл на живота му – посвещаване в служба роду. Страстната отдаденост прекрива граници, руши утвърдени норми, взривява вековни модели – борба със стихийните жадува поетът. И юнашка смърт. Във въображението му тя е преживяна

⁵⁰ Стоян, Драганов – В: Ботев в спомените на съвременниците си. Събрал и изследвал Стефан Караков. Том втори. София, 1977, с. 29

като венчавка, себеосъществяване, сбъднат копнеж.

В убежденията му тя е оплодена с духовен живот, защото от нея ще се роди „песен юнашка“, Този разказ, заченат в безмълвието на съдбовния преход – когато Човекът прекрачва към Вечността, повтаряме и ние днес.

Вярата му в безсмъртието прозира и в смисъла, и в патоса на думите, които искал да каже на своите четници, когато поемат своя път към Околчица. На с. 85 в джобното му тефтерче е скициран следният план за слово пред четниците:

Доброто, което струвам на ближния си, струвам го на Бога.

*Приятели! Днес часът по 9 ще да целунете на нашето отечество
свещената земя.*

*Благодаря ви за доверието, което имахте към мене и за любовта, която
показахте към моето нещастно отечество*

*Живи или мъртви ние ще бъдем!*⁵¹

Времето показва, че неговата вяра е пророческа.

При Ботев легендарното извират от конкретно биографичното. То е реалност, но реалност от висш порядък. Затова избраните от съдбата ще се стремат да минат по неговия път и ще избират него за свой кумир. П. Яворов е един от следовниците му. В неговите думи за Ботев има повече чувство, отколкото оценка, но те са синтез на всичко изречено за поета революционер от много поколения:

*...Един носител на трънен венец между венценоските, един апостол между
апостолите, един светец между светците...*

*Една памет за дълбоко благоговение, един образ за страстно обожание,
едно име за девиз на всяка праведна борба... Паметта на един страдалец-поет,
образът на един пламенен борец, името на един идеален човек!*

Христо Ботйов!

Често иконичните образи на нацията са вписвани в определен социален, исторически и духовен контекст като идеен и нравствен контрапункт на доминиращите явления. Превърнати в своего рода лакмус за чистотата на мотивите и основанията, те са неоспоримо възвишени. Те са необходимата мяра за жизнеността на морални принципи и идеали, определящи националното ни достойнство, а и даващи възможност да узнаем и понесем истината за себе си.

Чрез българската литература и изобразително изкуство образът на Ботев е сакрализиран. Той обаче има двойно битие – образец за подражание, но и коректив спрямо определени светогледни позиции. Изображенията се основават на съпоставителност, при която се регистрират основно разминаванията. Актуализирането на трайно кристализирани представи и вписването им в нов исторически и културен контекст неизбежно ни поставя пред въпросите вярност към буквата или към духа се търси, доколко проекциите са пресемантизиращи и доколко опосредстването на образа и употребата на канонични представи универсализира конкретния случай.

В сатиричните рисунки иконичните образи на нацията, вписани в общия тон на възхвалата, звучат в дисонанс на патетиката, тъй като най-често представят “великите българи” като фигури на отсъствието. Такъв поглед очертава празнотата между “заклинанията” и реалността, припомня потребността от “примери”, но и несъотносителността в приложението на мотива “на полза роду”, превърнат в основание и оправдание на различни идеологически режими. Поставени на пиедестал или в рамка, тези образи са неизменно свързвани с паметта и миналото,

⁵¹ Ботев в спомените на съвременниците си. Събрал и изследвал Стефан Каракостов. Том втори. София, 1977, с. 35.

но примерът им се оказва често приватизиран от силните на деня или откровено неадекватен според оцеляващите във времето.

За разлика от живописните творби на изобразителното изкуство, в които често е използвана иконографската схема на Апостола и Воина и които пресъздават основно моменти от живота на героите, сатиричните изображения “пишат” сюжета на тяхното съществуване в друго време – времето на “признателните потомци”. Героите, персонафицирали определен тип нравственост, са драматично вписани в ситуации, при които следването на авторитетите и правилата или е отречено, или е имитативно, или е манипулативно. При което остава блудкавият вкус на усещането за “залез на дълга” (Ж. Липовецки).

Представените като “икони” – в тяхната предварително зададена идеалност, са всъщност непоклатимо устойчиви пред ронливия бряг на времето и на променящите се ценности, защото авторитетът им се основава на саможертвата. Отсъствието на техните принципи в настоящето или преекспонирането им е в еднаква степен знак за пропадналите илюзии за безкористност. Едновременно с това обаче е и израз на вярата, че моралните примери са хоризонт за определяне на личностната позиция и отговорност не само за твореца. А и за всеки от нас!

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

За Ботев е невъзможно да говорим безстрастно и с категориите на нормативното. Образът му е един от най-светлите образи в българския национален иконостас. Всяка година именно на 2 юни си припомняме не само неговата личност и дело, а и всички, които създават достойнството ни на нация. Ритуалът на това припомняне скрепва фрагментите в цялост, която смъртта и забравата не могат да нарушат. Може би и поради липсата на гроб. Още един митичен отказ срущу мисълта за смърт.

А може би и защото изборът и саможертвата му са част от екзистенциалната драма на духа, въплътена във вечното търсене на основание за пълноценен живот. Именно те са в паметта ни и раждат чувството за преклонение.

За контакти:

Д-р Румяна Лебедова, Катедра по филологически науки, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: (086) 821 521, e-mail: lebedova@abv.bg

Докладът е рецензиран